

Västerfärnebo kyrka

Antikvarisk kontroll

Färnebo klockargård 2:1
Västerfärnebo socken
Västmanland

Ulf Alström

Västerfärnebo kyrka

Antikvarisk kontroll

Färnebo klockargård 2:1
Västerfärnebo socken
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Framsidesbild: Invigningskors i Västerfärnebo kyrkas kor. (Foto och photoshop U. Alström.)
Baksidesbild: Detalj från stearinljus med den första och den sista bokstaven i det grekiska alfabetet, dvs, ”Jag är A och O, den förste och den siste, begynnelsen och änden(Uppenbarelseboken 22:13). (Foto och photoshop U. Alström.)

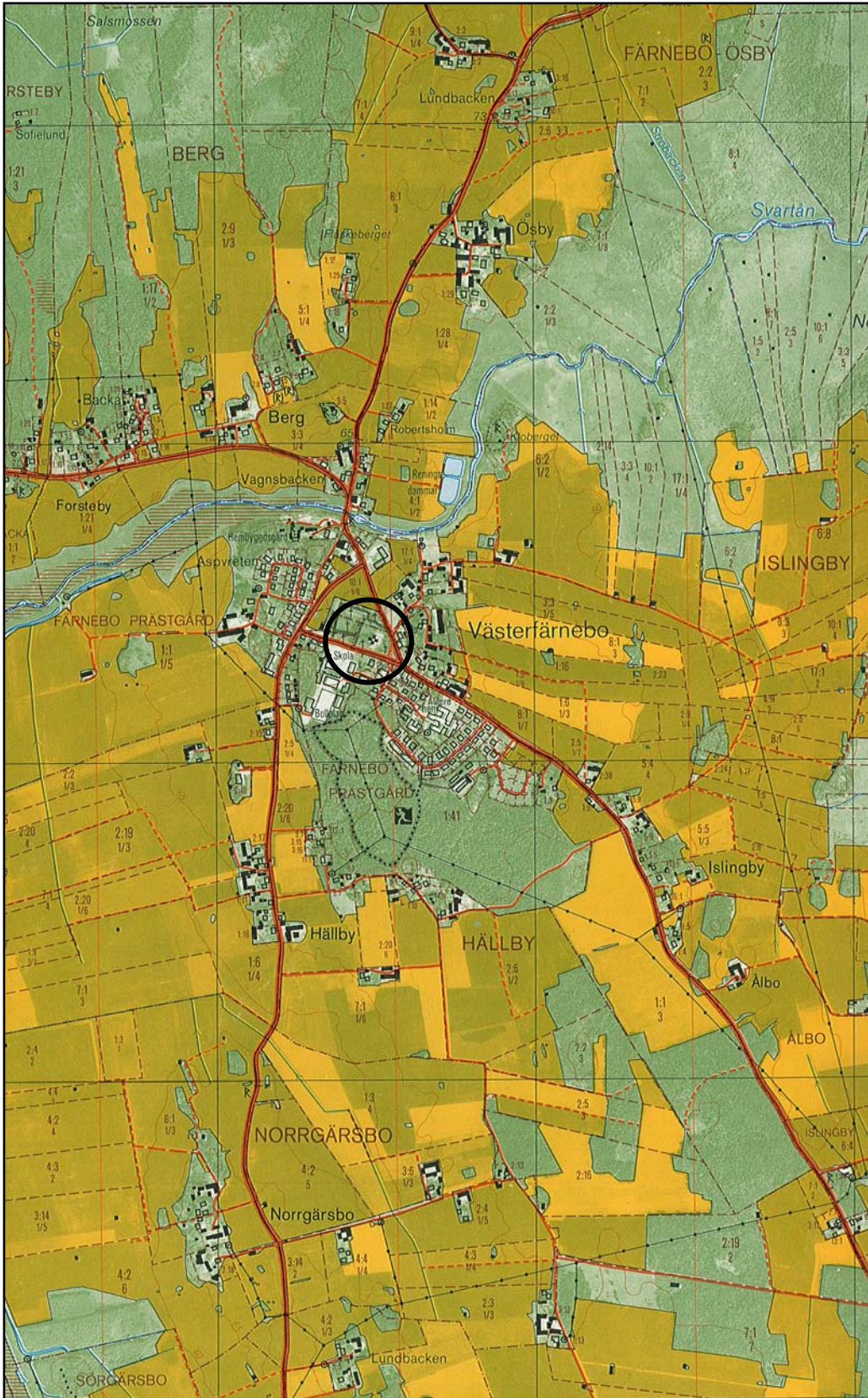
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86019-83-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	6
¹⁴ C datering	9
Sammanfattning.....	9
Referenser.....	10
Kart- och arkivmaterial	10
Otryckta källor.....	10
Litteratur.....	10
Tekniska och administrativa uppgifter	11
BILAGA.....	12
Fyndtabell.....	12

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

Inledning

På grund av grävningar vid Västerfärnebo kyrka för installation av fjärrvärme har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom Ulf Alström, utfört en antikvarisk kontroll. Arbetet beställdes av Svenska kyrkan, Västerfärnebo-Fläckebo församling, som också bekostade den antikvariska kontrollen.

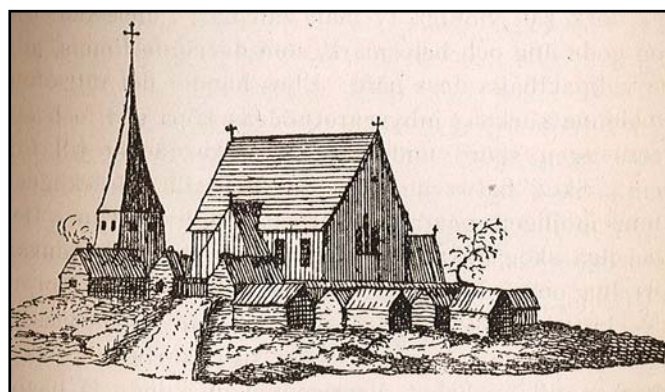
Beslut om arbetet togs av Länsstyrelsen i Västmanland 2008-06-12 med dnr: 431-3941-08. Arbetet utfördes under september månad 2008.

Figur 2. Västerfärnebo kyrka sedd från öst. (Foto Helen Sjökvist.)

Bakgrund

Västerfärnebo socken ligger i norra Västmanland. Landskapet är skogsrikt. I söder dominerar ett låglänt jordbrukslandskap i Svartåns breda dalgång. Det utseende kyrkan har idag åstadkoms vid den stora omgestaltningen 1767–70 då kyrkan omvandlades till en korskyrka där det grekiska likarmade korset fick tjäna som grundplan. Den ursprungliga kyrkan byggdes av gråsten och tegel cirka år 1300. Hennes storlek var då cirka 35 x 14,5 meter (Berggren 1982, Hammarskiöld 2004).

Figur 3. Västerfärnebo kyrka som Olof Grau avbildade henne på 1750 talet (Grau nytryck 1904).

Socknen är i de skriftliga källorna känd sedan 1325 som "parochia fernabo". Socknen nämns på nytt i källorna under 1330 talet (Ortnamnsarkivet, Ståhl 1985).

Vid Västerfärnebo prästgård har två runstensfragment påträffats (Vs.32, Vs.33). De båda fragmenten kommer möjligen från två runstenar eftersom ordet fader nämns på båda (Jansson 1964).

Figur 4. Runstensfragmentet som påträffades 1936. Den bevarade texten lyder "...efter sig själv och... denna...och fader". (Bild ur Västmanlands runinskrifter.)

Den kristna närvaron är därmed belagd i området långt tidigare än våra skriftliga handlingar på pergament. Den djuornamentik som framträder på runstenen berättar om att stenen restes i början av 1100-talet och kan placeras i den konstnärliga stilgrupp som kallas Urnesstil (Gräslund 1993). Vidare berättar socknens medeltida historia om en välbärgad kyrka som eftertraktades av kanikerna i domkyrkan i Västerås (Ekström 1951).

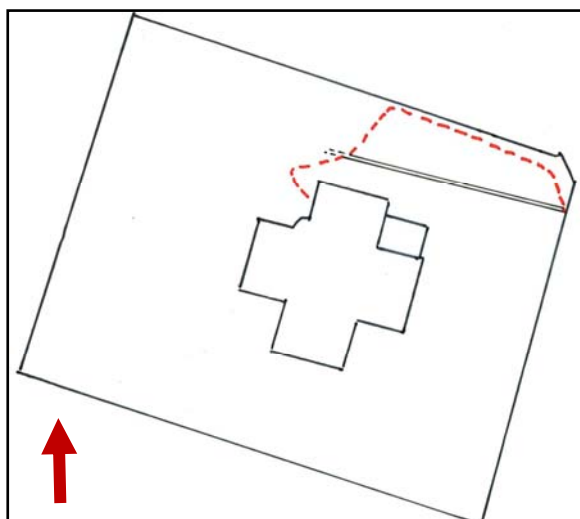
Målsättning och metod

Målsättningen med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämning från skada och om fornlämning ändå berörs dokumentera denna. Den antikvariska kontrollen skulle klargöra fornlämningens avgränsning i schaktet samt beskriva och tolka vad som påträffats vad gäller fynd och kulturlager. Grävningens arbetet fotodokumenterades. Föremål samlades in och ett ¹⁴C prov togs.

Genomförande

Figur 5. Schaktet för fjärrvärme vid den norra muren. Här påverkades bara material från kyrkogårdens utvidgning 1881 då även den gamla muren revs. (Foto U. Alström.)

Figur 6. Västerfärnebo kyrka med kyrkogårdsmuren (hel svart linje). Röd streckad linje betecknar fjärrvärmschaktets dragning. Dubbel linje markerar den troliga sträckningen för bogårdsmuren som revs 1881. (Skala 1:1600).

Schaktet som var 0,8 m djupt och 0,6 m brett, grävdes från norra korsarmens västra vägg, där en trappa till pannrummet fanns. Under den översta trappstenen framkom två kalkstenshällar med slipade eller helt nötta ovansidor. Den större stenen är 0,8 m bred. Båda är 0,07 m tjocka. Det är rimligt att tro att de en gång legat som golvstenar i kyrkan.

I den gamla delen av kyrkogården, dvs fram till platsen för bogårdsmuren som revs 1881 (figur 6), bestod schaktmassorna av sandblandad lera. I markytan fanns påförd jord och fin sand.

Figur 7. Rutiga linjer markerar sträckningen för bogårdsmuren som revs 1881. Till höger om markeringarna fanns naturlig sandblandad lera. Till vänster om markeringarna, dvs. norrut, påträffades rester efter den raserade muren samt ditforslad sand och grus. (Foto U. Alström.)

Resterna efter bogårdsmuren bestod av kalkbruk och ett fåtal mindre stenar. Resterande materialet måste ha återanvänts. Muren hade alltså byggts i skalmursteknik vilket var det vanligaste byggnadssättet (Johansson 1993). I schaktet längs den norra nuvarande muren fanns endast rena påförda massor i huvudsak sand och grus. Det var först vid den nuvarande östra ingången till kyrkogården som rester av bogårdsmuren eller snarare kanske den östra stigluckan åter påverkades av schaktningarna. Tre större upp till 1 meter stora stenar måste avlägsnas p.g.a. att ett

tillräckligt schaktdjup skulle uppnås. Stenarna var murade med kalkbruk och väl sammanfogade.

Stigluckornas placering hade under medeltid ingen enhetligt styrd placering. De kunde placeras asymmetriskt i förhållande till kyrkan. Ett mer enhetligt mönster där stigluckorna placerades efter kyrkans tänkta mittaxlar uppträdde först efter medeltidens slut (Johansson 1993). Det är naturligtvis osäkert att utifrån de stenar som påverkades av schaktningen hävda att en stiglucka funnits i ena hörnet av en kyrkogård. Men murresterna var mycket kraftiga och till skillnad från den rivna kyrkogårdsmuren låg de här stenarna kvar. Exempel på att stigluckor legat i kyrkogårdsmurens hörn har Grau själv avtecknat som t.ex. Dingtuna kyrka (Grau 1754).

I schaktet påträffades en del föremål. De största var de slitna kalkstenarna, den vänstra på figur 8 är 0.8 meter bred, som låg under trappan till pannrummet. Det mest udda föremålet var en patronhylsa.

Figur 8. De ljusa slitna kalkstenarna som nu gör tjänst som trappunderlag. (Foto U. Alström.)

Figur 9. Fynd av keramik och en skärva från en Carraraservis från Rörstrand påträffades i fjärrvärmeschaktet. 1800-talets senare del (Bild U. Alström.)

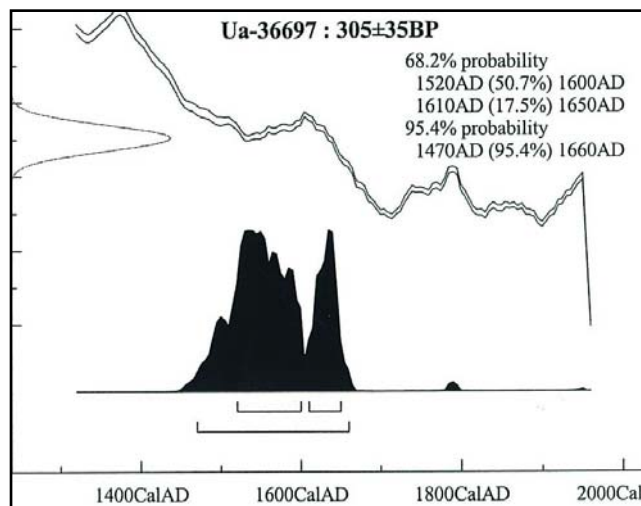

Figur 10. Några brända ben påträffades i de grävda massorna från den äldsta delen av kyrkogården, dvs mellan kyrkans norra korsarm och platsen för bogårdsmuren. (Bild U. Alström.)

De brända benen, där den största biten är 2 cm, bör dateras till före kyrkans tillkomsttid. Brända ben är en vanlig företeelse i arkeologiskt material. Huruvida dessa är från människa eller djur har inte med säkerhet kunnat avgöras. De skrovliga insidorna på benen kan emellertid tyda på att de är från människa. Keramiken bör liksom Rörstrandsskärvan dateras till 1800-talet.

¹⁴C datering

Ett benfragment samlades in för datering med hjälp av ¹⁴C metoden. Generellt fanns det mycket få ben i schaktmassorna och ingen grav påverkades överhuvudtaget av grävningarna. Ett enskilt ben togs ändå för en datering eftersom det låg intill kyrkan. Dateringen visade att den döde avled och begravdes norr om den gamla kyrkan under perioden 1470-1660. Tidsperioden faller in i dateringen av kyrkan som ju anses vara byggd under 1300-talet.

Figur 11. ¹⁴C – provet visar med 95 % sannolikhet att den döde begravdes strax norr om kyrkans vägg under perioden 1470-1660 vår tideräkning. (Ångströmlab. Uppsala.)

Sammanfattning

Vid schaktningar för fjärrvärmeanslutning till Västerfärnebo kyrka har en arkeologisk antikvarisk kontroll utförts. Några gravar påverkades inte av arbetet. Mycket få ben fanns överhuvudtaget i marken.

Några glaserade rödgodsskärvor och en skärva från Gustavsberg i serien Carrara tillvaratogs (Fredlund 2000). Ett udda föremål från en kyrkogård var en patronhylsa.

Det viktigaste resultatet av den antikvariska kontrollen var att sträckningen för den gamla bogårdmuren kunde identifieras. Grunden efter en stiglucka i den rivna murens nordöstra hörn påträffades. Muren och stigluckan revs troligtvis 1881.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan. Salbohed 11G:85. Skala 1:20 000.

Grundkarta. Västerfärnebo kyrka med kyrkogård. Skala 1:800.

Ortnamnsarkivet.

Otryckta källor

Hammarsköld, R., 2004. Västerfärnebo kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås stift. Västerås.

Possnert, G., 2008. Resultat av ¹⁴C datering av ben från Västmanland. Ångströmlaboratoriet. Tandemlaboratoriet. Uppsala universitet. Uppsala.

Litteratur

Berggren, B., 1982. Västerfärnebo kyrka. I kyrkorna i Västmanlands län. Västmanlands nyheter. Västerås.

Ekström, G., 1951. Sockenleverne och kyrkoledning före 1863. I Västerfärnebo. En sockenbeskrivning. (Red. Carl Mangård.) Västerfärnebo, Västerås.

Fredlund, J., 2000. Matserviser. Nr 6. Antik & Auktion.

Grau, O., 1754. Beskrivning öfver Wästmanland med sina städer, härader och socknar. Nytryck 1904. Västmanlands Allehanda. Västerås.

Gräslund, A-S., 1993. Runstensstudier. Uppsala.

Jansson, S.B.F., 1964. Västmanlands runinskrifter. Sveriges runinskrifter utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Johansson, J., 1993. Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige. Om bogård, balk och stiglucka. Antikvariskt arkiv 76. Kungl. Vitterhets Historie Och Antikvitets Akademien. Stockholm.

Ståhl, H., 1985. Ortnamn i Västmanland. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	08059
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3941-08 2008-06-12
<i>Undersökningsperiod:</i>	2008-09
<i>Arkeologtimmar:</i>	17,5 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 85 löpmetrar schakt
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Färnebo klockargård 2:1
<i>Ekonomisk karta:</i>	Salbohed 11G:85
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6647400 X 1526490
<i>Inmätningssätt:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Samtligt dokumentationsmaterial återges i rapporten
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-F4 förvaras på KM inför fyndfördelning

BILAGA

Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fragm. grad	Fyndomständighet
1	Flintgods	lera	Gustavsberg	-	1	1	-	Från schaktet
2	Brända ben	ben	-	-	-	12	-	Från schaktet
3	Patronhylsa	brons	-	-	1	1	hel	Från schaktet
4	Yngre rödgods	lera	-	-	1	5	-	Från schaktet

